

VÁLLALKOZÁSI ALAPÚ SZAKKÉPZÉS

„...a piacgazdaság becenéven emlegetett kapitalizmus nem holmi átszervezés, technikai trükk, hanem rendszer...”

Tamás Gáspár Miklós¹

A POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN hazánkban piacgazdaság alakult ki, s nyomában kialakult a kapitalista munkaerőpiac, annak minden jellemzőjével. A gazdaság és a munkaerőpiac változásai igen radikálisan hatottak az oktatási rendszerre. Az iskolarendszerű szakképzés összeomlott, a növekvő ifjúsági munkanélküliség mind a közoktatási, mind a felsőoktatási szférában expanziós fejlesztési elképzelések megszületését eredményezte, miközben mindkettő – az egész redisztributív oktatási intézményrendszer – rendkívül komoly strukturális válsággal küzd, s a mai napig a korábbi gazdaság szükségletének megfelelő túlhaladott képzési szerkezetben működik.

A hazai gazdaság radikális átstrukturálódása és foglalkoztatási, munkaerő-piaci sajátosságainak átalakulása a szakképzési rendszer radikális átfelműködését igényli. A korábbi, meghatározóan redisztributív iskolarendszerű szakképzés sajátosságaiból adódóan alkalmatlan a piaci igényekhez történő alkalmazkodásra.²

Olyan szakképzési rendszerre van tehát szükség, amely képes a munkaerőpiac keresletére, annak változásaira reagálni. Magyarul oktatási piacra van szükség, ahol az oktatási szolgáltatók kínálata alkalmazkodik a kereslethez. Fontos hangsúlyozni az oktatási piac és a munkaerőpiac összefüggéseit. A munkaerő-piaci kereslet jellemzői alapján a munkavállalók – és leendő munkavállalók – olyan oktatás iránti kereslettel lépnek fel az oktatási piacon – azaz olyan oktatási programot keresnek –, amelynek

¹ Tamás Gáspár Miklós: A köz és hangulata. 168 óra, 1995. VI. 20.

² A redisztributív oktatási intézményrendszer sajátosságai az állami direktív irányítás megszűnésével és a fenntartóváltással – az önkormányzati fenntartásba kerüléssel – nem változtak meg alapvetően. Az állami és önkormányzati iskolákra vonatkozó szabályozás ugyanis rendkívül behatárolja a tényleges tulajdonosi jogosítványokat. Az önkormányzatok tényleges tulajdonosi szemlélete csak most kezd kialakulni. Így a szakképzés iskolarendszerének piaci alkalmazkodási kényszere igen korlátozott. A fenntartó korlátozott tulajdonosi jogosítványai miatt az iskolarendszerű szakképzés – és a felsőoktatás – képzési struktúrájának meghatározása gyakorlatilag az intézményi autonómia hatókörébe került. (A közelmúlt és a jelen oktatási rendszerbeli viharai kapcsán mind a közoktatás, mind a felsőoktatás területén annak voltunk – és vagyunk – tanúi, hogy a tulajdonos önkormányzatok ill. állam megkísérlti tulajdonosi jogán a hatékonyabb intézményi és képzési szerkezetet kikényszeríteni.) A redisztributív módon finanszírozott, önrányító iskolarendszer szakképzési kínálatát nem piaci és gazdasági racionalitási szempontok – azaz a fizetőképes kereslet által determinált gazdasági piaci kényszer –, hanem szakmai és belső érdek szempontok alapján alakítja. A szűkülő, de garantált állami támogatás miatt szakképzési kínálatát meglévő kapacitásai, szokásai, hagyományai határozzák meg. Sem az oktatás iránti, sem a munkaerő-piacon érzékelhető kereslet nem befolyásolja lényegesen képzési kínálatát.

elvégzésével, s az így szerzett képzettségükkel maximalizálni tudják a munkaerő-piaci esélyeiket. A munkavállalók ill. leendő munkavállalók fizetőképes kereslete tehát alapvetően befolyásolja az oktatási piac kínálatát, hiszen a kínálattal fellépő oktatási szolgáltatók igyekeznek e fizetőképes keresletet kielégíteni. Szabad oktatási vállalkozás és szabad áralakítás esetében – tehát a kialakuló oktatási piac alkalmas arra, hogy a munkaerőpiac keresletének megfelelő oktatási kínálatot alakítson ki.³

Bevezető megjegyzések – az oktatási piac

Az itt következő írás célja az, hogy a privát iskolák és az oktatási vállalkozások megjelenése nyomán lassan kialakuló oktatási piac – azon belül is elsősorban a vállalkozási alapú szakképzések piacának – néhány jellemzőjét elemezze.⁴

Az elemzéshez célszerű – legalább kontúrjaiban – néhány szóhasználatot és fogalmat tisztázni. Az oktatási szolgáltatások keresletének és kínálatának szférájában a különböző ismeretek, jártasságok illetve ezek elsajátítását igazoló dokumentumok (azon belül többek között az államilag elismert végzettségek)⁵ megszerzését biztosító oktatási programokat és vizsgáztatásokat nyújtó szolgáltatók kínálata és az ilyen végzettségek megszerzését igénylők kereslete találkozik. E szféra azon részét tekintjük oktatási piacnak, ahol érvényesül a szabad belépés az oktatási szolgáltatók közé, (tehát a szabad oktatási vállalkozás ill. vállalkozás alapítás) és a szabad áralakítás, azaz létezik olyan ár (tandíj), amelyre jellemző, hogy a kereslet és kínálat interakciója nyomán kialakuló árjelzések (tandíj) befolyásolják a szereplők magatartását, azaz az oktatási kínálatot és az oktatási keresletet.⁶

A szolgáltatók sajátosságainak azonosításához először célszerű az oktatási szolgáltatás kimeneteit megvizsgálni. Az oktatási szolgáltatás kimenetét és szervezeti kereteit az állami szabályozás szempontjából tekintve többféle:

- államilag elismert végzettséggel záruló képzési programok, amelyek szervezeti kereteiket illetően kétféleké lehetnek:
  - törvényekben szabályozott szakmai, szervezeti, stb. feltételek és intézményi keretek között folyó tevékenységhez és vizsgáztatáshoz kötöttek – ezeket nevezhetjük iskolarendszerű képzésnek,
  - (esetleg ajánlott tartalmi, szervezeti feltételek mellett), államilag kinevezett bizottság előtt tett vizsgákhoz kötöttek;
- államilag indifferens szervezeti keretek között, indifferens végzettséggel zárulók.

3 Fontos hozzátenni, hogy a fizetőképes kereslet lehet olyan állami finanszírozás, amely követi az egyébként tandíjmentes tanuló piaci választását. Tehát nem jelenti a szegény tanulók kizorolását a képzésből.

4 A jelenség új keletű volta, s az azt feltáró átfogó kutatások hiánya miatt az itt következő elemzés sokkal inkább hipotetikus, abban az értelemben, hogy egy lehetséges kutatás helyzetelemzését és kiinduló feltételezéseit, és persze a szerző elfoglaltságát, munkagazdasági, oktatásgazdasági elkötelezettségét tükrözi.

5 A szétválasztás egyebek mellett azért is indokolt, mert az írás alapvetően az államilag elismert végzettségeket nyújtó szolgáltatókra koncentrál.

6 A hiánygazdaság felszámolása szempontjából fontos további jellemző a direktív utasításos rendszer megszűnése és az intézmények és vállalkozások kemény költségvetési határa is. Lásd: Kornai János: A hiánygazdaság felszámolása. *Közgazdasági Szemle*, 1994/7–8. sz.

Az oktatási szolgáltatók is két nagy csoportba sorolhatók: részint államilag elismert iskolákra és intézményekre (iskolarendszer), részint az előző körbe nem tartozó társaságokra, non-profit szervezetekre, magánszemélyekre (oktatási vállalkozások). Az iskolarendszer alapvetően iskolarendszerű képzést végez, illetve – az oktatási törvények keretei között – arra lett létrehozva. Az oktatási vállalkozások pedig alapvetően a polgári törvénykönyv és a társasági törvény által szabályozott – vállalkozási, szerződési – viszonyok között tevékenykednek. Fontos megjegyezni, hogy az iskolarendszerbe tartozó intézmények lényegében korlátozás nélkül folytathatnak nem iskolarendszerű képzést, viszont az oktatási vállalkozások csak az oktatási törvényekben rögzített feltételek – és általában államigazgatási elismerés – esetében folytathatnak iskolarendszerű képzést.

A magyar oktatási rendszernek a társadalmi, gazdasági rendszerváltást követő igen figyelemre méltó fejleménye az oktatás állami monopóliumának oldódása, részint a szolgáltatásait, vagy azok egy részét tandíjért nyújtó privát iskolák, részint a vállalkozási vagy non-profit alapon szerveződő – gazdasági tevékenységüket piaci, vagy önköltségi tandíj-bevétellel építő – piaci képzések, oktatási vállalkozások megjelenése, s egyes területeken döntő térnyerése és ezzel az oktatási piac kialakulása.

Az oktatási piac létrejöttének feltételeit az új oktatási törvények teremtették meg. A közoktatási törvény kiszélesítette a privát iskolaalapítás lehetőségét, a felsőoktatási törvény – illetve már előtte egy kormányrendelet – megteremtette a magán felsőoktatási intézmény alapításának lehetőségeit, és az állami felsőoktatási intézményekben is bevezetésre került a tandíj.⁷ Az oktatási piac kiszélesedésében igazi előrelépést a szakképzési törvény jelentett, amely megteremtette az iskolarendszeren kívüli, vállalkozási rendszerben folyó szakképzések lehetőségét, és a szakképzések standardizálásával (Országos Képzési Jegyzék) megkönnyítette az oktatási vállalkozások számára a piacra történő belépést.⁸ A törvényi szabályozás ezen változásai a korábbi, lényegében tisztán redisztributív oktatási rendszerben teret engedtek az oktatási piac kialakulásának.

Vizsgáljuk meg az így kialakult piac és szereplőinek néhány jellemzőjét.⁹

Privát iskolák – tények és tendenciák

Jóllehet az előzőkben az oktatási piacba az iskolarendszerű képzést is besoroltuk, hangsúlyozni kell, hogy e területen a piac kialakulása korlátozott, részint a piacra lépés, részint a szabad áralakítás kötöttségei – és ebből adódóan a privát iskolák alacsony aránya – miatt. Mégis érdemes rövid rátekintést tennünk a privát iskolák számának jelenlegi és várható alakulására.

7 Fontos hangsúlyozni, hogy a törvény – a hallgatói megmozdulások miatt előtérbe került és így csak korlátozottan és részben érvényesített nappali tagozatos tandíj mellett – bevezette illetve legalizálta a részidős alapképzések, a posztgraduális és szakdiplomás képzések tandíját.

8 Ugyanakkor azzal, hogy az ágazati minisztériumokat hatalmazta fel a szakképzettségek szakmai és vizsgakövetelményeinek meghatározására, a piac monopolizálásának korábbi erővonalait is konzerválta.

9 Ismét hangsúlyozni kell, hogy az írás – átfogó adatok és elemzések hiányában – szerzőjének egyéni tapasztalataira támaszkodik, s mind a hipotézisek, mind a következtetések bizonyítása egy tervezett kutatás feladata lesz.

A privat iskolafenntartók megjelenése ellenére ma a közoktatás domináns intézményfenntartói az önkormányzatok. Gyakorlatilag valamennyi oktatási szinten több mint 95% az önkormányzatok és a központi költségvetési szervek¹⁰ által fenntartott intézmény. Ettől eltérő arány egyedül a „tisza” – ti. nem szakközépiskolával közös) gimnáziumok esetében található, ahol a nem állami, nem önkormányzati fenntartók aránya megközelíti a 20%-ot.

A tanulók számát illetően még nagyobb az állami és az önkormányzati intézmények aránya.¹¹ 1993-ban a privat intézmények tanulóinak száma az oktatás minden szintjén 5% alatt maradt.

Az adatok mögött azonban oktatási szintenként igen eltérő dinamika tapasztalható.

A nem állami, nem önkormányzati intézmények száma elsősorban az általános és a középiskolai oktatás területén mutat igen jelentős növekedést, kiváltképp a klasszikus gimnáziumi képzés esetében.

Az általános iskolák esetében az 1992. évi 2%-ról 1994-re több mint 3%-ra nőtt a magán intézményfenntartók aránya. A középfokú oktatás területén 1994-re a privat intézmények száma meghaladta a 6%-os arányt; a középfokú oktatáson belül pedig a „tisza” (tehát szakközépiskolával nem közös) gimnáziumok esetében a magán intézményfenntartók aránya 1994-re megközelítette a 20%-ot.

Mind az általános, mind a középiskolák esetében a magán oktatási intézmények számán belül az egyházi és egyéb magán intézmények aránya nagyjából 2/3–1/3.

A privat iskolafenntartók szerepe a hazai közoktatási rendszerben valószínűleg tovább erősödik. Az egyház által visszaigényelt és működtetni kívánt oktatási ingatlanok alapján 10–15 éves időtávon az egyházi fenntartású közoktatási intézmények aránya 15%-ot meghaladóra prognosztizálható – ezen belül a klasszikus gimnáziumok esetében arányuk elérheti a 25%-ot is.

Az egyéb privat alap- és középfokú közoktatási intézmények számának alakulását „elsősorban a városi lakosság tehetősebb szülői csoportjainak fizetőképes kereslete határozza meg, akik hajlandók lesznek fizetni az egyébként ingyen vagy csekély összegért hozzáférhető oktatási szolgáltatásért, hogy gyermekeiknek jobb vagy sajátos igényeket megvalósító iskolát biztosítsanak.”¹² Különösen a középiskolai képzés területén várható aránynövekedésük, melynek eredményeként ezen a területen 6–8%-os részesedésük prognosztizálható 15 éves időtávon. Az összeomlóban lévő állami szakképzési rendszer helyén a magánképzés arányának erőteljesebb növekedése várható a szakképzés helyébe lépő oktatási vállalkozások és a jól prosperáló magánvállalatok saját céljaira kiépülő magániskolái révén.

---

10 A központi költségvetési szervek által fenntartott oktatási intézmények túlnyomó többsége felsőoktatási intézmény által fenntartott gyakorló óvoda és iskola, kisebbik része minisztériumok által fenntartott ún. központi közoktatási intézmény (HM és BM gyermekintézmények, FM szakoktatás, regionális oktatási és árképző központok, aknászkepző és tanbánya stb.) E központi intézmények részaránya 1–3% között van.

11 Ennek többek között az az oka, hogy a nem állami, nem önkormányzati intézmények létszáma alacsonyabb, sajátosságainál fogva, és mert még nem futott fel minden évfolyamra.

12 Várhegyi György: Magániskolák. *Educatio*, 1992/2.

A jelenlegi tendenciák alapján arra lehet számítani a következő 10–15 évben, hogy a magán fenntartású intézmények részaránya átlagosan legkevesebb 15–20%-os lesz a közoktatás teljes vertikumában. Egyes területeken – pl. a klasszikus gimnáziumi képzés esetében – pedig elérheti az egyharmados arányt. A privát fenntartókön belül várhatóan elsősorban az egyházak dominálnak mintegy kétharmados arányban. Ettől a szakképzés területén várható eltérő arány, ahol a privát fenntartók között a magán vállalkozói oktatási intézmények aránya lesz meghatározó.

Az iskolarendszerű intézményeken belül a felsőoktatási intézményeket célszerű külön vizsgálni. Itt ugyanis a privát intézményeknél nincs tandíjkorlátozás nappali tagozatos hallgatók esetében sem, a részidős alapképzések¹³ esetében az állami felsőoktatási intézmények zömében, a nem alapképzésnek számító oktatási programok¹⁴ esetében pedig lényegében mindenütt tandíjas a képzés.

Az államilag elismert felsőoktatási intézmények száma (1994-ben) 91 volt, amelyből 23 egyházi és 4 magán, illetve alapítványi. A nem állami felsőoktatási intézmények aránya közel 30%, azonban az ezekbe járó hallgatók száma jelentősen alatta marad ennek.¹⁵

Ugyanakkor a nem állami felsőoktatási hallgatólétszám igen dinamikus növekszik, s mára számuk meghaladja a 10 ezer főt, ami a teljes hallgatólétszám közel 9%-a.

Emellett az összes intézményben a részidős felsőoktatási alap- és továbbképzésben résztvevők száma több mint 30 ezer fő,¹⁶ a felsőoktatási intézmények által szervezett iskolarendszeren kívüli tanfolyamokon pedig mintegy 15–20 ezer.¹⁷

A felsőoktatásba tehát mintegy 50 ezer fő vesz részt vállalkozási – vagy teljes költségtérítéses – alapon szervezett képzési formában. Hosszabb távon e létszám jelentős növekedése várható, részint a felsőoktatásban egyre jobban terjedő poszt-szekundér (vagyis iskolarendszeren kívüli) szakképzés térnyerése, részint a magán felsőoktatás továbbra is várható terjeszkedése, továbbá a térítéses részidős alap és továbbképzéseknek az egész felsőoktatásban történő növekedése miatt.¹⁸

A vállalkozási alapon szerveződő képzések

Az iskolarendszerű szakképzés területén is igen dinamikus növekszik a privát iskolafenntartóinak száma. A szakiskolák, szakmunkásképző intézetek és (gimnáziumok nélkül tekintett) középiskolák fenntartói között 1991-ben 12 egyházi, alapítványi és

13 Az első diplomaszerzésre irányuló esti, levelező, távoktatási képzési programok.

14 A nem alapképzésnek számító programoknak igen széles köre van: a felvételi felkészítéstől a poszt-szekundér, szakképző és egyéb tanfolyami képzéseken keresztül a szakdiplomás, második diplomás képzésekig.

15 Az egyházi felsőoktatási intézmények számban nagyobbik része ugyanis (elsősorban a kis egyházak intézményei) viszonylag alacsony létszámú hitéleti, hivatásos képzést folytatnak.

16 Adatok forrása: Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás, 1993/94. Bp., MKM, 1994.; valamint MKM adatgyűjtés.

17 Adatok forrása: Tárcaközi Poszt-szekundér Szakértői Bizottság: Felsőoktatás és szakképzés, egy lehetséges jövőkép – Jelentés a poszt-szekundér képzésekről. Budapest, 1995. március-május; valamint MKM adatgyűjtés.

18 Még jelentősebb a felsőoktatási piac erősödése, ha figyelembe vesszük a nappali tagozatos hallgatók tandíjának bevezetését, azonban ez most kívül esik jelen írás keretein.

egyéb magán iskolafenntartó volt, 1994-ben 55. 1991-ben mintegy 1 500 tanuló, 1994-ben pedig több mint 10 000 tanuló járt ezen intézményekbe.

Ennél a létszámnál azonban lényegesen nagyobb az ún. „munkaerő-piaci képzésben” résztvevők száma. A munkaerő-piaci képzési rendszerbe a Munkaügyi Minisztérium¹⁹ az iskolarendszerű (középiszkolai) felnőtt képzést, a regionális munkaerő-fejlesztő és -képző központokat, valamint a képzési vállalkozásokat sorolja. A MüM meghatározása sok tekintetben vitatható, hiszen nem világos, miért kerül ide a középiszkolai iskolarendszerű felnőtt képzés, s az is csak sejthető, hogy miért kerülnek külön nevesítésre a regionális munkaerő-fejlesztő központok, miközben nem említődnek meg más, jól azonosítható piaci szereplők. Így hiányoznak a felsorolásból a költségvetési szervek vállalászási vagy költségterítéses alapon szervezett szakképző tanfolyamai, de hiányoznak az ilyen képzéseket folytató alapítványok, alapítványi intézmények is.

Mi munkaerő-piaci képzés helyett vállalászási alapon szervezett (szak)képzésekről fogunk beszélni, amelyre az oktatási piac szereplői piaci alapon – fizetőképes kereslet alapján, nyereség-szerzés, vagy költségeik megtérülése céljából – vállalkoznak. Az oktatási piac szereplői sorába ebben a megközelítésben éppúgy beletartoznak az állami és önkormányzati közoktatási intézmények, a felsőoktatási intézmények, mint a képzési vállalkozások, az alapítványok, alapítványi intézmények, vagy a regionális képzési központok. Ide soroljuk a költségterítéses – nem nyereség-szerzési célból, de teljes önköltségi konstrukcióban – szervezett képzéseket is.²⁰ A vállalászási alapú képzés lehet államilag támogatott is, ha a támogatás programszerű, így annak körébe beletartoznak a munkaügyi központok által programszerűen finanszírozott képzések is.

A vállalászási alapú szakképzésben résztvevők számát illetően csak becslésekre támaszkodhatunk. A korábban már említett munkaerő-piaci képzésben résztvevők számát a MüM 300–350 ezer főre²¹ teszi. Végül is ezt azonosnak vehetjük a vállalászási alapú szakképzésben résztvevők létszámával.²² Az oktatási piac szereplőinek számát ugyancsak csupán becsülni tudjuk. Mindenképpen idesorolhatjuk az oktatási célú vállalászásokat. 1995 júniusában valamivel több mint 3000 vállalászás és non-profit szervezet jelölte meg főtevékenységének az oktatást. Ebből 888 a non-profit szervezet, s 2191 a vállalászás (676 jogi személyiségű és 1515 jogi személyiség nélküli gazdasági társaság).²³

---

19 Szakképzés Magyarországon, 1993/94. Bp., MüM, 1994.; valamint A szakképzés fejlesztési programja. Bp., 1995. november 1. MüM. Kézirat

20 A költségvetési szervek esetében az alaptevékenységhez kapcsolódó tevékenységeket elvileg költségterítéses (értsd: önköltséges) konstrukcióban, az alaptevékenységhez nem kapcsolódó, szabad kapacitás hasznosítását célzó tevékenységet vállalászási formában lehet megszervezni. A két konstrukció gyakorlatilag csak a nyereség-elem létében, vagy hiányában különbözik.

21 Becslés forrása: Szakképzés Magyarországon, i.m.; valamint A szakképzés fejlesztési programja, i.m.

22 Ez igen óvatos becslés, ha tekintettel vagyunk arra, hogy Tót Éva szerint a nyolcvanas években az összes tanfolyami képzésben résztvevők száma meghaladta a 400 ezret, s ebből a képesítést nyújtó tanfolyamokon résztvevők mintegy 150 ezren voltak. (Lásd: Tót Éva: Képzés az iskolarendszeren kívül. *Educatio*, 1993/2.)

23 Forrás: A szakképzés fejlesztési programja, i.m.

Potenciálisan – de valószínűleg ténylegesen is – ide sorolható az 1597 középfokú oktatási intézmény jelentős része, valamint az 59 állami továbbá 4 alapítványi és magán felsőoktatási intézmény is.

Összességében a vállalalkozási alapú szakképzés piacán mintegy 4 000-4 500 szolgáltató áll versenyben, amelynek kb. 2/3-a, 3/4-e privát szervezet. E szervezetek hozzávetőleg évi 300 ezer fő képzésével foglalkoznak, ami óvatos becsléssel is 15–20 milliárd forint körüli piacot jelent.

Az oktatási vállalalkozás néhány sajátossága

Mielőtt a vállalalkozási alapon szerveződő képzések szolgáltatóit áttekintenénk, érdemes röviden megvizsgálni az oktatási vállalalkozások létrehozásának néhány jellemzőjét.

Az oktatást – akár vállalalkozás, akár iskolai – az jellemzi, hogy infrastruktúra- és bérigényes tevékenység. Először is igen jelentős épület-infrastruktúrát igényel, amely iskolarendszerű képzésnél a tradicionális oktatásszervezés sajátosságai miatt igen rosszul kihasznál, bár iskolarendszeren kívüli oktatás esetében a kihasználtság javítható. Mind a privát iskola alapításnak, mind az oktatási vállalalkozások létrehozásának legnagyobb nehézsége az épület-infrastruktúra biztosítása.²⁴ Hasonló nehézséget jelent az oktatáshoz szükséges egyéb – a szakképzés jellegétől függő – infrastruktúra biztosítása is.

Másodsor speciális, a szakképzés szakmai ismeretei mellett pedagógiai ismeretekkel is rendelkező munkaerőt – pedagógust – igényel. Az oktatási vállalalkozások létrehozásánál nem okoz gondot az oktatók biztosítása, mivel az állami oktatási rendszerben foglalkoztatott pedagógusok munkaterhelése lehetővé teszi részfoglalkoztatottként, főfoglalkozás-szerűen történő részvételüket a vállalalkozásban, alacsony fizetésük pedig motiválja is őket ilyen többletmunka-vállalásra.²⁵

Az oktatási vállalalkozás sajátossága az is, hogy viszonylag alacsony forgótőkét igényel, ugyanis az oktatás olyan sajátos szolgáltatás, ahol az árat (a tandíjat) részben vagy egészben előre kell fizetni.

Ebből a rövid áttekintésből is egyértelmű, hogy az oktatási vállalalkozások létrehozását illetően azok vannak előnyben, akik rendelkeznek megfelelő épületinfrastruktúrával. Nem véletlen, hogy az oktatás piac domináns szereplői – mint látni fogjuk – a volt főhatósági továbbképző és vezetőképző intézetek, a nagyvállalatok volt oktatási és továbbképző intézetei és az iskolarendszer intézményei.

A vállalalkozási alapon szerveződő képzés aktorai

A piaci képzések oktatási piacának kínálati oldalán található szereplők több csoportba sorolhatók. Az egyikbe a volt állami – a minisztériumok, országos hatáskörű szervek – továbbképző és vezetőképző intézetekből alakult oktatási vállalalkozások tartoznak.

²⁴ Természetesen lehet épület-infrastruktúrát bérelni is, azonban a piaci bérleti díjak megdrágítják, s piacképtelenné tehetik a vállalalkozást.

²⁵ A pedagógusok, oktatók és kutatók főhivatásbeli munkaterhelése és alacsony fizetése természetesen összefügg – ennek elemzése azonban túlmutar jelen írás keretein. (Lásd erről Varga Júlia és a szerző korábbi munkáit.)

Ezek az intézetek a nyolcvanas évek végének, kilencvenes évek elejének első államháztartási reformpróbálkozásai során alakultak vállalkozássá, amikor a központi államigazgatási szervek háttérintézeteit megszüntették – lényegében privatizálták. Ezeket – a főhatóság aktív segítségével, vagy eltűró tudomásulvételével – általában a menedzsment (és az alkalmazottak egy része) által létrehozott társaság megvásárolta, vagy esetleg más konstrukcióban – pl. alapítvány formájában – kezelésbe átvette. A megörökölt viszonylag jó infrastruktúra – gyakran országossá bővített hálózat – és a főhatósághoz, valamint annak szférájához fűződő jelentős kapcsolatrendszer jellemzi őket. A főhatósághoz fűződő kapcsolatrendszer alapján ezek a vállalkozások általában kvázi monopol szereppel rendelkeznek az adott szféra képzési piacán – mint módszertani és vizsgaközpontok, esetenként bizonyos szakképzettségek egyedüli kibocsátói.

A másik – a fentihez sok tekintetben hasonló – csoportja az oktatási vállalkozásoknak a volt állami nagyvállalatok, biztosítók, pénzintézetek stb. oktatási központjai, amelyek a gazdaság átalakulásával önfinanszírozásra kényszerültek. Csak ritkán rendelkeznek országos hálózattal, viszont az adott terület szakképzéseinek, továbbképzéseinek kvázi monopóliumaként uralják az adott piaci szegmentumot, mivel a tulajdonos vagy a volt „anyavállalat” elsősorban (vagy néha kizárólag csak) az ő képzésüket fogadja el.

Az oktatási piac vállalkozásainak igen jelentős csoportját alkotják a felsőoktatási intézmények és kutató intézetek oktatóinak, kutatóinak társaságai és alapítványi intézetei. A felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek oktatóinak, kutatóinak második gazdasága alighanem az államszocialista éra legkorábbi időszakában is létezett – alapvetően a megbízási szerződés formájában. Később a – megbízási szerződés forma mellett – a „kk” munka²⁶ adta e szféra második gazdaságának zömét. A nyolcvanas évek végétől alakultak egyre jelentősebb számban a felsőoktatási és kutatói intézmények dolgozóinak vállalkozásai elsősorban szakértési és fejlesztési, szolgáltatási valamint oktatási tevékenységre. Az oktatási tevékenység kezdetben elsősorban felvételi-felkészítésre és nyelvoktatásra irányult, majd az összeomló szakképzés nyomán kiterjedő piaci, vállalkozási elvű szakképzések elterjedésével került ez is ezen vállalkozások, alapítványi intézetek tevékenységi körébe.

A felsőoktatási és kutatói intézmények dolgozóinak oktatási vállalkozásaira jellemző, hogy oktatóik többsége felsőoktatási, vagy kutatói intézmény főállású dolgozója (általában egy-egy vállalkozás résztvevői ugyanabból a felsőoktatási intézményből kerülnek ki). Főállásbeli terhelésük – mint arról már szó volt – lehetővé teszi a részfoglalkozású oktatási tevékenység főállászerű ellátását is. Oktatási tevékenységük telephelyük városán – esetleg annak szűkebb régióján – általában nem tejed túl.

---

26 A „kk” munka az állami vállalatok, szövetkezetek kutatói, fejlesztési, szakértési feladatokra szóló megbízása volt az egyetemek, főiskolák részére, amely megrendeléseket sokkal inkább a vállalatok vezetőivel kialakított kapcsolatokat, és a vállalatok presztízstörekvései motiváltak, mint tényleges gazdasági tényezők. A gazdasági rendszerváltást követően összeomló állami nagyipar és nagyüzemi mezőgazdaság nyomán a „kk” munkák megrendelése is megszűntek, illetve a megmaradt megrendelések kemény piaci követelményekre épülve társasági formába terelődtek át.

Infrastrukturális ellátottságuk gyenge, zömében bérelt épületekben, termekben oktatnak – nem ritkán attól az intézménytől bérelnek (ugyancsak nem ritkán kedvezményesen) termet, ahol oktatóik főállásban dolgoznak.

A szakképzési oktatási piacon ma már maguk a felsőoktatási intézmények is megjelennek szakképzési kínálatukkal. A felsőoktatási intézményeknek – a csökkenő állami támogatás következményeként – egyre erőteljesebb a bevétel-orientáltsága. Ennek eredményeként sok felsőoktatási intézmény szabályozta oktatóinak részfoglalkozású és vállalkozási tevékenységét, s az intézményen belüli érdekeltységüket megteremtve maga az intézmény folytat piaci szakképzést vállalkozási és/vagy költségtérítési formában. Az egyetemek elsősorban posztgraduális és szakirányú továbbképző diplomanyújtó kurzusokat kínálnak ilyen formában. A főiskolák azonban ezek mellett egyre inkább bekapcsolódnak a szakképzési piacba is. A főiskolákon folyó szakképzéseknél jól kitapintható – és központilag is ösztönzött – törekvés a szakképzés beszámítása a felvételi vizsgába és/vagy a főiskolai képzésbe.²⁷

A szakképzési piacon természetesen megtalálhatók a szakmunkásképzők és a középiskolák főállású oktatóinak vállalkozásai is, bár arányuk viszonylag alacsony. A középfokú oktatási intézmények oktatói terhelése kevésbé kedvező a részfoglalkozású oktatási tevékenység főállászerűen történő ellátását illetően. Ugyanakkor kis számban megjelentek a középfokú oktatásból kiszorult, kilépett oktatók vállalkozásai, kényszervállalkozásai, bár ennél jellemzőbb, hogy az iskolarendszerekből kiszorult gyakorlati oktatók nagyobb számban olyan gazdasági társaságokhoz szegődnek el, amelyek üzleti tevékenységi körükhöz kapcsolódóan gyakorlati képzést folytatnak, esetenként tanműhellyel is rendelkeznek.

A szakképzési piac szereplői között fontos szerepet játszanak a középiskolák és szakmunkásképző intézetek is. A közoktatási törvény értelmében a közoktatási intézmények bevételszerző tevékenységet is folytathatnak²⁸ – s ennek megfelelően egyre több iskola végez alaptevékenysége mellett vállalkozási vagy költségtérítési formában piaci szakképzést is. Az így elért bevételüket elvileg nem lehet elvonni, azonban a fenntartó a következő évi költségvetésükbe gyakran betervezi az ilyen bevételeket, így csökkentve támogatásukat. Ezért a közoktatási intézmények gyakran „álönköltséges” kalkuláció alapján végzik a piaci szakképzést, ami azt jelenti, hogy a térítési díj kialakítása során elsősorban csak bérköltségeket vesznek figyelembe, s nem terveznek rezsit (mivel ez utóbbiakat a fenntartó a következő évben beterveztetheti). A középiskolák egy része tehát általában a piaci ár alatti térítési díjakkal lép az oktatási piacra. Gyakori az a megoldás is, hogy a középiskola képzési programjait egy – az

---

27 Gyakorlatilag ezeket az OKJ szakképzéseket tekinthetjük posztsekundér képzéseknek, amelyeknek tehát az a jellemzője, hogy a felsőfokú (elsősorban főiskolai) képzésben kreditet adnak. További jellemzőjük, hogy a főiskolák csak a maguk által, vagy a velük együttműködésben folyó szakképzéseket számolják be saját képzésük részeként.

28 A közoktatási törvény értelmében a közoktatási intézmény anyagi haszonszerzésre irányuló tevékenységet is folytathat, s az ebből származó nyereséget, ha az alapfeladathoz, vagy tanulók díjazására használja fel, a költségvetése megállapításánál figyelmen kívül kell hagyni, s nem lehet elvonni.

iskola által, vagy javára alapított – alapítványon keresztül hirdeti meg és bonyolítja pénzügyileg, ami azzal az előnnyel jár, hogy a bevétel nem jelenik meg az iskola költségvetésében, s így a térítési díj is magasabb lehet. Jól lehet az iskola részére ebben a konstrukcióban sem térülnek meg a rezsikiadások, viszont az alapítvány többlet-bevételeiből sok iskolai feladatot támogatni tud.

Az oktatási piac szereplői között sok más költségvetési szerv is megjelenik: a művelődési házak, a pedagógiai intézetek, esetenként múzeumok, könyvtárak is, hiszen az oktatási vállalkozás kulcsfeltétele, az infrastruktúra rendelkezésükre áll. Képzési programjaikat vállalkozási vagy költségtérítéssel formában végzik, s oktatóik – a viszonylag szerény számú saját alkalmazott mellett – szintén a körzetükben található közoktatási és felsőoktatási intézmények főállású oktatói közül kerül ki.

Az oktatási piac korábbi hagyományos résztvevői a TIT és MTESz – állami támogatásuk ellenére – kiszorulóban vannak az oktatási piacról.

Külön figyelmet érdemelnek a munkaügyi kormányzat által világbanki hitelforrásokból létrehozott átképző központok, amelyek létének szükségességét sok szakember megkérdőjelezi, ugyanis feladataikat a meglévő közoktatási, szakoktatási és felsőoktatási intézményrendszer minden további nélkül el tudta volna látni (különösen ha figyelembe vesszük a közoktatási és szakoktatási intézményrendszerben demográfiai okokból bekövetkező tanulólétszám csökkenést). Az átképző központok – a munkaügyi kormányzat és a munkaügyi központok forrásainál élvezett elsőbbségük okán – igen előnyös helyzetben vannak az oktatási piacon, gyakorlatilag szintén kvázi monopóliumhelyzetben működnek.

Az oktatási piac most megjelenő új szereplői a kamarák, amelyek jelenleg szerveződik oktatási tevékenységüket, úgy tűnik, ugyancsak a körzetükben található közoktatási és felsőoktatási intézmények főállású oktatóira fogják építeni. Ugyanakkor szakmai területükön maguknak kívánják monopolizálni a képzést és a vizsgáztatást.

Egy-egy speciális szakmai, szakértői területen találkozhatunk olyan vállalkozásokkal, amelyek e tevékenységgel kapcsolatban képzési tevékenységet is folytatnak. Ugyanakkor képzési tevékenységüket legtöbbször valamely felsőoktatási, kutatási esetleg közoktatási intézménnyel együttműködve, vagy annak főállású oktatóit, kutatóit bevonva végzik.

Az oktatási piacon léteznek a fenti kategóriák egyikébe sem tartozó oktatási vállalkozások is, amelyek igen színes képet mutatnak. Találunk közöttük az összeomlott nagyvállalatok szervezési, oktatási, közművelődési dolgozói által alakított szervezési, tanácsadói, oktatási célú vállalkozásokat, amelyek az oktatási tevékenységhez szükséges speciális ismeret-hátteret általában szintén szakoktatási és felsőoktatási intézmények oktatóinak részfoglalkozású bevonásával teremtik meg. Viszonylag nagy számban léteznek idegen nyelv oktatásra létrejött vállalkozások, amelyek esetenként az OKJ képzések felé is kinyitották profiljukat. És igen nagy számban találunk a nem klasszikus értelemben vett szakképzések – talán lehetne hobby-képzésnek nevezni ezeket – területén (pl. természetgyógyászat, grafológia stb.) tevékenykedő vállalkozásokat. És természetesen létezik a pedagógusok klasszikus – leggyakrabban (adóbevallás és

vállalkozási tevékenység legalizáltsága szempontjából) „szürke” – magánvállalkozási tevékenysége, a magán óraadás.

Az oktatási piac szereplőinek áttekintése alapján tehát azt a hipotézist lehet felállítani, hogy a vállalkozási formában történő oktatás aktorai legnagyobb részben a közoktatási, felsőoktatási, és kutatási intézmények főállású dolgozóinak részfoglalkozásként végzett vállalkozásai, illetve olyan vállalkozások, amelyekben az oktatási feladatokat a közoktatási, felsőoktatási és kutatási intézmények – jelenlegi vagy volt – főállású oktatói, kutatói végzik. Tehát úgy tűnik, hogy a vállalkozói oktatási piac nagyobb részt a pedagógusok, oktatók és kutatók második gazdasága, vagy kényszervállalkozási területe.

Az is elég szembetűnő – és a fenti hipotézisből adódik is –, hogy a piac meglehetősen szegmentált, s egy-egy szegmentumban igen erőteljesek a monopolizációra való törekvések. A piac szegmentálásában és egy-egy szegmentum monopolizálásában jelentős szerepet játszik az államigazgatás – a munkaügyi, vagy a szakma ágazatilag illetékes minisztériumának – formális vagy informális beavatkozása. Számos olyan szakképzés van, amelynek képzési és/vagy vizsgáztatási monopóliumát kormányrendelet adja meghatározott piaci szereplő részére kizárólagos joggal. És számos olyan informális főhatósági beavatkozás létezik, amelyik informálisan ad kvázi monopol-szerepet néhány piaci résztvevőnek. Jól kitapinthatók azok az államigazgatási törekvések is, amelyek a piac monopolizációjának további erősödését, a piacra lépés korlátozását vetítik előre.²⁹

A szakképzési piac főhatósági segítséggel történő monopolizálási törekvései több okra vezethetők vissza. Az egyik meghatározó ok a korábbi államszocialista gazdasági és oktatás-irányítási gyakorlat, amely a szakképzés tervezését és irányítását annak jellege szerint illetékes ágazati minisztériumokhoz rendelte. A szakközépiskolai és a felsőoktatási iskolarendszer a mai napig őrzi az ágazati besorolásból adódó képzési és intézményi struktúráját. Az ágazati minisztériumok és az általuk létrehozott, irányított szakképző és felsőoktatási intézményhálózat között a formális kapcsolatok – azok jogi alapjának lazulása, megszűnése után – igen erős informális kapcsolatokká alakultak. Ez a kapcsolat a szférájukat a mai napig minden részletében irányítani akaró minisztériumoknak éppúgy érdeke,³⁰ mint a képzési profilváltástól idegenkedő, s a régi főhatóságtól többlet pénzt, többlet presztízst, védett piacot és a változások elleni védelmet remélő intézményeknek.

Az oktatást irányító, és irányítani akaró államigazgatás tehát nem igazán toleráns a szabad oktatási vállalkozás gondolatával. Így a formális jogosítványaitól és intézményeitől megfosztott ágazati minisztériumok informális kapcsolatokkal igyekeznek

29 Több elképzelés látott napvilágot a vállalkozási alapon szerveződő szakképzések akreditációjának szükségességéről. Tartani lehet tőle, hogy egy ilyen akreditáció célja meghatározott piaci szereplők (pl. a szakoktatási iskolarendszer, az átképző központok és a felsőoktatás) monopolhelyzetbe juttatása. Ugyanis olyan képzési formánál, ahol kimeneti vizsgakontroll működik nem igazán világos, hogy miért is kell akreditálni.

30 A minisztériumok – pontosabban az apparátus – érdekeltységét, presztízstörekvéseit, a feladatokat és hatásköröket (esetleg munkaköröket) megszűnésétől való idegenkedését külön tanulmányban kellene elemezni.

oktatás-irányító szerepüket megőrizni, illetve a korábbi intézmény-irányító jogosítványt piacmonopolizáló jogosítványokkal³¹ vagy programokkal pótolni.

Pedig az oktatási piac monopolizálása, a piacra lépés korlátozása a piac elhalásához vezet, s ismét olyan szakképzési rendszer kiépülését eredményezheti, amely elszakad a munkaerőpiac jelzéseire épülő kereslettől.

Vállalkozási alapú szakképzés – a szakképzés jövője

A szakképzés jövője szorosan összefügg a közoktatás várható fejlődésével. A hazai közoktatási rendszer jövőjét elemző tanulmányok és stratégiai elképzelések alapján³² a közoktatás fejlődésének legfontosabb elemei jól kitapinthatók:

- növekszik a lakossági igény a középfokú oktatás felső tagozatára,
- a szakképzés kitolódik a tankötelezettség utánra,
- a felsőoktatás tömegessé válik,
- az oktatás kiterjedésével egy-egy korosztálynak az évtized végéig 80–85%-a lép be a középfok felső szakaszába és ennek kétharmada-háromnegyede végbizonyítványt szerez,
- a kiterjedő, általánossá váló középiskolát az általános képzés jellemzi.

A közoktatás fenti fejlődése következményeként tehát a szakképzés várhatóan kitolódik a – tartalmában a mai gimnázium és szakközépiskola között elhelyezkedő – középiskolai képzés „utánra”, illetve – a csak 10 osztályt, vagy kevesebbet végeztek és a középiskolát be nem fejezők esetében – a középiskola „mellé” kerül, de nem feltétlenül a mai iskolarendszerű formában, hanem a vállalkozási alapon szerveződő szakképzés keretei közé.

A jelenlegi iskolarendszerű – szakmunkásképző intézeti – szakképzésen képzési struktúrája, tartalma és színvonala alapján túllépett az idő. A sok szakértő által hangsúlyozott, a hátrányos helyzetű rétegek szocializálásában és szakmához juttatásában játszott szerepét a közoktatási iskolarendszernek és a speciális szakképző kurzusoknak, programoknak kell átvenni.

A hazai gazdaság jelenlegi – és közép távon is alighanem jellemző – átalakulását, átstrukturálódását, s az ennek nyomán bekövetkező radikális munkaerő-piaci keresletváltozásokat egy redisztributív iskolarendszerű szakképzés nem képes követni. Olyan szakképzésre van szükség, amelyet a munkaerőpiaccal kapcsolatban álló, azzal szorosan összefüggő, annak keresletváltozására azonnal reagáló oktatási piac „vezérel”.

Ennek a követelménynek a vállalkozási alapon szerveződő szakképzés felel meg. A szakképzés jövője tehát alapvetően a vállalkozási alapon szerveződő szakképzés.

31 Az OKJ szakképzések tartalmi és vizsgakövetelményei meghatározásának ágazati minisztériumi jogkörbe adása is ezt igazolja. Egy alapvetően magántulajdonra épülő piacgazdaságban (s a magyar gazdaság is egyre inkább ilyen) ez nem államigazgatási, hanem kamarai illetve munkáltatói szervezetek jogosítványa, érdekerülete kellene legyen.

32 Lásd: Kozma Tamás: A közoktatás fejlesztési koncepciójának tudományos megalapozása. Összefoglalás. OI, 1993 december; valamint: A közoktatás fejlesztésének stratégiája. Vitaanyag. MKM, 1994. december; továbbá: A magyar közoktatás távlati fejlesztésének stratégiája. Tervezet. MKM, 1995. november.

Azonnal felmerül a kérdés, hogy iskolarendszerű szakképzés hiányában – a vállal-
kozási alapon szerveződő szakképzés keretei között – hogyan lehet az első szakkép-
zettség megszerzésének tandíjmentességét biztosítani. Az első szakképzettség tandíj-
mentessége nem igényel iskolarendszerű képzést, megfelelő normatív vagy program-
finanszírozással (esetleg utalvánnyal) biztosítani lehet az első szakképzésben résztvevő
tanulók tandíját az oktatási szolgáltatást végző intézetek, szervezetek vagy társaságok
részére.

A szakképzési piac korlátainak felszámolása, monopóliumainak – legfőképpen for-
mális vagy informális államigazgatási monopolizáltságának – korlátozása segítheti
elő, hogy a felnövekvő nemzedék olyan szakképzésben részesüljön, amely munkaerő-
piaci esélyeit javítja. Az így kialakult oktatási piac ugyanis olyan mechanizmus lehet,
amely összehangolja az oktatási szolgáltatók kínálatát és a szakképzés iránti keresletet,
s mindkettő reagál a munkaerőpiac információira, jelzéseire, tendenciáira.

POLÓNYI ISTVÁN

MELLÉKLET

A közoktatási intézmények megoszlása fenntartók szerint az 1993/94-es tanévben (%)

Fenntartó	Óvoda	Általános iskola	Gimnázium és szakközép.	Gimnázium és szakközép. iskola	Szakközép-iskola	Szaktanulmányi képző
Önkormányzat	96,4	96,0	78,1	96,0	94,6	93,0
Kp-i költségvetési intézmény	1,5	0,8	2,7	1,4	3,4	2,7
Egyházi	0,6	2,5	14,0	2,6	-	0,6
Alapítványi	0,7	0,7	4,5	-	1,3	2,4
Gazd. szervezet	0,8	-	0,7	-	0,7	1,3
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Varga Júlia (Az oktatás finanszírozásának változásai és problémái. Kézirat, 1994.) közlése, az MKM-re hivatkozva

A tanulók megoszlása a különböző fenntartók által működtetett közoktatási intézmények között 1993-ban (%)

Fenntartó	Óvoda	Általános iskola	Szaktanulmányi képző	Középiscola
Önkormányzati és központi	98,2	97,8	99,4	95,1
Egyházi	0,5	1,9	0,1	3,3
Alapítványi és egyéb	1,3	0,3	0,5	1,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1993. (Bp., KSH, 1994.) alapján számított adatok

Egyházi, valamint társadalmi és nonprofit szakoktatási intézmények száma

	Egyházi		Alapítványi és egyéb	
	1991/92	1994/95	1991/92	1994/95
Szakiskola	0	8	0	11
Szaktanács-képző	1	1	7	14
Középiskola *	0	4	4	17

Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1994. Bp., KSH, 1995.

* gimnázium nélkül

Egyházi, valamint társadalmi és nonprofit szakoktatási intézmények tanulólétszáma

	Egyházi		Alapítványi és egyéb		Összes	
	1991/92	1994/95	1991/92	1994/95	1991/92	1994/95
Szakiskola	0	1 100	0	1 040	21 060	22 400
Szaktanácsképző	50	150	450	1 150	204 660	163 300
Középiskola*	0	880	1 000	5 400	178 970	197 000

Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1994. Bp., KSH, 1995.; továbbá: Szakképzés Magyarországon 1993; és 1994. Bp., MűM.

* gimnázium nélkül

Felsőoktatási hallgatók létszámának alakulása

	1993/94*	1994/95**	1995/96***
Nappali, esti, levelező és egyéb képzési forma együtt			
Egyházi	4 559	7 154	...
Alapítványi és magán	2 755	5 382	...
Összes hallgató	133 956	149 103	...
Nem állami arány (%)	5,5	8,4	...
Nappali tagozat			
Egyházi	3 080	5 237	5 988
Alapítványi és magán	860	2 780	5 247
Összes hallgató	103 713	112 212	129 500
Nem állami arány (%)	3,8	7,1	8,7

* Forrás: Statisztikai Tájékoztató – Felsőoktatás, 1993/94. Bp., MKM, 1994.

** Előzetes adatok a Statisztikai Tájékoztató – Felsőoktatás, 1994/95 (MKM) kiadványából

*** MKM adatgyűjtés